

شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر در آموزش و تدریس^۱

Identifying Learnings and Results of Teachers' Experiences in the Field of Art Application in Instruction and Teaching

H. Garmabi

Abstract: This article is the result of examining the experiences of teachers in the field of using art in instruction and teaching non-art subjects. This research is a qualitative type of research, therefore, 57 teachers of Alborz and Tehran provinces were selected by the purposeful sampling method and 22 cases were collected. The tool for collecting data was interview, as well as a written form of an open-ended questionnaire. The analysis of the collected data is of thematic analysis type and was done with a three-step coding method to extract categories and themes. The reliability of the findings has been checked by presenting the results to the participants and colleagues in order to achieve reliability and compatibility, their validity has also been checked by the code review method. The findings of the research include three categories of findings related to why, how and results of using art in instruction and teaching.

Keywords: Teachers' experiences, art, instruction, teaching

حسنعلی گرمابی^۲

چکیده: مقاله حاضر حاصل بررسی تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری است. این پژوهش از نوع پژوهش‌های کیفی است بدین سبب با روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع موارد مطلوب، ۵۷ معلم استان‌های البرز و تهران انتخاب و حاصل گردآوری تجارب کاربرد هنر در آموزش و تدریس، ۲۲ مورد بوده است. ابزار گردآوری مصاحبه و همچنین قالب نوشتاری از نوع پرسش‌نامه باز پاسخ بوده است که برخی از معلمان تجربه‌های خود را به صورت مکتوب و برخی به صورت شفاهی ارائه نموده‌اند. تحلیل داده‌های گردآوری شده از نوع تحلیل مضمون بوده و با روش کدگذاری سه‌مرحله‌ای برای استخراج مقوله‌ها و مضامین انجام شده است. پایایی یافته‌ها با ارائه نتایج به مشارکت‌کنندگان و همکار جهت رسیدن به اتکاپذیری و سازگاری، روایی آنها نیز با روش بازبینی کدها توسط مشارکت‌کنندگان بررسی شده است. یافته‌های پژوهش شامل سه دسته یافته مربوط به چرایی، چگونگی و نتایج کاربرد هنر در آموزش و تدریس می‌باشد.

واژگان کلیدی: تجارب معلمان، هنر، آموزش، تدریس

۱. تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۴

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان کرج، ایران، رایانامه: h.garmaby@yahoo.com

مقدمه

یکی از حوزه‌هایی که در طول تاریخ از سوی فیلسوفان و صاحب‌نظران به‌عنوان یاریگر کار مهم و دشوار تعلیم‌وتربیت مطرح گردیده دنیای هنر است. این مهم سبب شده که هنر در تعلیم‌وتربیت حداقل با دو رویکرد آموزش هنر یا هنر به‌عنوان یک حوزه یادگیری و همچنین هنر و زیبایی‌شناسی به‌عنوان مبانی، چشم‌انداز و رویکرد حضور داشته باشد (اسمیت، ۲۰۰۸؛ مهرمحمدی، ۱۳۹۰؛ ملکی و گرمایی، ۱۳۹۸). اسمیت (۲۰۰۸) بیان می‌کند ارتباط بین زیبایی‌شناسی و تربیت در دو حیطه قابل طرح است زیبایی‌شناسی تربیتی به‌عنوان آموزش هنر و زیبایی‌شناسی تربیتی به‌عنوان دامنه‌ای از فعالیت‌های غیر هنری که از نگاه زیباشناختی و هنر قابل فهم هستند. هربرت رید (به نقل از آیزنر، ۲۰۰۵) بیان می‌کند هدف تربیت بایستی آماده ساختن فرد به‌عنوان یک هنرمند در نظر گرفته شود منظور از هنرمند لزوماً نقاشان، شاعران و نمایشنامه‌نویسان نیست بلکه منظور افرادی است که ایده‌ها، احساسات، مهارت‌ها و تخیل خود را جهت تولید و خلق آثار چنان پرورش می‌دهند که آن آثار بدون توجه به قلمرو و حیطه آن متناسب، ماهرانه و خلاقانه می‌باشد. مهرمحمدی (۱۳۹۰) نیز این برداشت را با عبارت تربیت از مجرای هنر معرفی می‌کند. بدین ترتیب اهمیت هنر برای تعلیم‌وتربیت موجب گردیده فیلسوفان و صاحب‌نظران متقدم و متأخر فراوانی درباره آن سخن بگویند. افلاطون علی‌رغم آن که نسبت به سوءاستفاده‌های احتمالی هنر هشدار می‌دهد کاملاً مخالف با هنر نبوده و از آثار تربیتی هنرهای مفید سخن گفته است. وی می‌گوید موسیقی، شعر و حرکات موزون در بهترین حالت یعنی مفید بودن برای تعلیم‌وتربیت بسیار لازم‌اند و انسان‌ها را بافضیلت می‌سازند (فهیمی فر، ۱۳۸۶). در طول قرن بیستم و دهه‌های گذشته نیز هنر و زیبایی‌شناسی نزد صاحب‌نظران و کنشگران تعلیم‌وتربیت اهمیت وافری یافته و ارتقای جایگاه آن در مدارس خواه به‌عنوان رشته علمی و حوزه

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... یادگیری، خواه به عنوان مبانی و همچنین رسانه که دارای الهامات و کاربردهای ارزشمندی برای دنیای تعلیم و تربیت و تدریس بوده همواره مورد تأکید قرار گرفته است. در این راستا اندیشمندان و پژوهشگران تعلیم و تربیت مانند برودی (۱۹۷۱)، اسمیت (۲۰۰۴، ۲۰۰۸)، آیزنر (۱۹۷۷، ۲۰۰۲، ۲۰۰۵)، هیوینر (۱۹۹۶)، به نقل از فتحی و اجارگاه، (۱۳۸۶)، مهرمحمدی (۱۳۸۳، ۱۳۹۰) و دیگران با انتشار آثار فراوان سعی داشته اند اهمیت هنر و جایگاه آن در تعلیم و تربیت را تبیین و اشاعه نمایند. آیزنر (۲۰۰۵، ص ۲۰۵) می گوید: «تربیت می تواند از هنر درباره عمل تربیتی چیزهای زیادی یاد بگیرد و هنر و هنرمندی به عنوان منابع بهبود عمل تربیتی مطرح می شوند». فلمینگ، گیبسون و اندرسون (۲۰۱۶) بیان می کنند که تعبیه تجربیات و فرآیندهای هنری با کیفیت در برنامه درسی، ظرفیت اصلاح برنامه های درسی و همچنین بهبود مشارکت دانش آموزان در یادگیری را داراست. آدن و تئودوتو (۲۰۱۹) تأکید می کنند که هنرها به کودکان اجازه میدهند تا مهارت های ارتباطی خود را توسعه دهند تا بتوانند به طور خلاقانه با یکدیگر بازی کرده و ارتباط برقرار کنند. روشن شدن آثار هنر در تربیت و ارتقاء اهمیت آن موجب گشته امروزه پژوهشگران زیادی در خارج و داخل کشور پژوهش هایی درباره نحوه کاربست هنر و زیبایی شناسی در تعلیم و تربیت انجام داده اند و از آثار این کاربرد سخن بگویند.

همان طور که در بالا گفته شد پرداختن به هنر در تعلیم و تربیت به دو شکل آموزش هنر و بهره گیری از هنر برای جنبه ها و حوزه های غیرهنری تعلیم و تربیت امکان پذیر است. اوینگ (۲۰۱۷: ۶۹۹) بیان می کند: «آموزش هنرها تدریس و یادگیری دربارهی رشته های هنری را توصیف می کند اما آموزش از طریق هنرها، مشارکت در تجارب هنری و استفاده از فرایندهای هنری و راهبردهایی را در بر می گیرد که به عنوان ابزار آموزشی یادگیری را تسهیل می کنند». نظر به اینکه هر کدام از این رویکردها تا اندازه ای متمایز هستند پژوهشگران مختلفی معمولاً در پژوهش های خود یکی از آن ها را

دنبال کرده اند لیکن مقایسه پژوهش‌های انجام شده در هر دو رویکرد نشان می‌دهد که رویکرد دوم کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مهرمحمدی (۱۳۹۰) بیان می‌کند: بهره‌گیری از هنر در ظرفیت تعدیل یا تصحیح نگاه به‌کل جریان تعلیم و تربیت و دستیابی به چشم‌انداز، فلسفه و پارادایم نو کاملاً در حاشیه نگاه داشته شده است لذا توجه به آن از اولویت برخوردار است. ملکی و گرمابی (۱۳۹۸) نیز بیان کرده اند پژوهش‌ها و مطالعات انجام‌گرفته در راستای هنر و زیبایی‌شناسی در داخل کشور از قبیل پژوهش‌های امینی و مهرمحمدی (۱۳۸۰)، رضایی (۱۳۸۸)، لرکیان (۱۳۸۹) و غیره بیشتر در راستای رویکرد اول و آموزش هنر می‌باشند و رویکرد دوم یعنی تربیت از طریق هنر چندان موردتوجه قرار نگرفته است .

رویکرد دوم یعنی بهره‌گیری از هنر و زیبایی‌شناسی در دنیای تعلیم و تربیت می‌تواند به شکل‌های مختلفی مورد پژوهش قرار گیرد برای مثال در یک شکل دنیای هنر به‌عنوان مبانی و چشم‌انداز می‌تواند آموزه‌هایی برای تعلیم و تربیت تولید نماید که در این خصوص مهرمحمدی (۱۳۹۰) یازده راهبرد برای بهبود کیفیت آموزش با الهام از عالم هنر و زیبایی‌شناسی برمی‌شمارد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: فکور بودن و جرئت ورزی معلم نسبت به تعدیل رویه‌های توصیه‌شده و تجربه‌شده، پیش‌بینی فرصت‌های یادگیری (و ارزشیابی) از نوع پروژه‌ای، تدارک تجربه شکست دادن، انتخاب قالب بازنمایی مورد دلخواه از سوی دانش‌آموز، توجه به اصل اتصال یادگیری‌های بعدی به آنچه کودکان می‌توانند تصور کنند و نه ضرورتاً آنچه می‌دانند، توأم ساختن شناخت با احساس و احساس با شناخت. در همین راستا گرمابی، ملکی، بهشتی و افهمی (۱۳۹۴) به طراحی الگوی بومی برنامه درسی دوره ابتدایی مبتنی بر مؤلفه‌های هنر و زیبایی‌شناسی پرداختند که این الگوی مفهومی متشکل از سه بخش مبانی، اصول و عناصر برنامه درسی است و برای هر کدام از این سه بخش مؤلفه‌های

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... هنری و زیبایی شناسی که می توانند در تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه های درسی دوره ابتدایی به کار روند ارائه نموده اند.

در یک نوع دیگر، بهره گیری از هنر و زیبایی شناسی در دنیای تعلیم و تربیت می تواند شکل اجرایی و عملی به خود بگیرد و هنگام طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه های درسی از هنر به عنوان یک مجرا، رسانه و تسهیلگر استفاده به عمل آید که به طور ویژه می توان استفاده از هنر برای آموزش دروس غیر هنری را به عنوان نمونه ذکر کرد. برای مثال شرفی (۱۳۹۰) در پژوهشی امکان کاربرد رویکرد تلفیق تولید هنری و مفاهیم علوم تجربی را تشریح نموده است. عابدینی و رضایی (۱۴۰۰) در پژوهشی نشان دادند که آموزش هنر با رویکرد تربیت هنری باعث افزایش علاقه به درس هنر در دانش آموزان شده و همچنین تأثیر معناداری در عشق به یادگیری آنان داشته است. پریولو (۲۰۰۹) در تحقیقی با عنوان کاربرد توأمان هنر و ریاضی جهت کمک به بهبود پیشرفت دانش آموزان نشان دادند دانش آموزان گروه آزمایشی نسبت به گروه گواه پیشرفت معناداری نداشتند اما دانش آموزان گروه آزمایشی فهم عمیقی از محتوای ریاضی که به همراه هنر ارائه شده به دست آوردند. هیوای و حسین (۲۰۱۲) در پژوهشی دیگر بیان کردند ۹۰ درصد دانش آموزان تأکید کردند که تربیت هنری جهت توسعه یک ذهن متعادل مهم و مفید بوده و ۶۲/۵ درصد افراد نیز به افزایش مهارت های ریاضی از طریق جنبه های هنری مانند موسیقی اشاره کردند. کیرکهام و کید (۲۰۱۵) به بررسی عملکرد دانش آموزان مدارس والدورف که در آن ها هنر محور برنامه های تربیتی مدرسه است پرداختند و یاد آور شدند دانش آموزان مدارس والدورف در آزمون های ساختگی و آزمون های تفکر خلاق بهتر از دیگران عمل می کنند. سنایاتی (۲۰۱۹) در گزارش پروژه یادگیری تلفیقی هنر در مدارس هندوستان بیان می کند یافته های مطالعه درباره اجرای این پروژه مثبت بوده و نشان داد اقدامات معلمان، مدیران و دست اندرکاران مدارس گروه های آزمایشی نسبت به اجرای برنامه درسی، کلاس دانش آموز محور، پوشش

محتوای درسی و رشد همه‌جانبه شخصیت شاگردان بهتر از مدارس گروه گواه بوده است. کامل و استیو (۲۰۲۰) بیان کرده اند تجربیات هنری مانند تئاتر، نقاشی-های دیواری، تمرین یک قطعه موسیقی یا یادگیری ترکیب رنگ-ها می-تواند بهبود عاطفی و اجتماعی کودکان را توسعه دهد. سویچ (۲۰۱۸) به این نتیجه رسیده است که شیوه-های هنری مانند گوش-دادن به موسیقی، نواختن ساز، ملودی و ریتم باعث می-شود که هر دو نیمکره مغز درگیر فعالیت ذهنی شوند اثر بعدی موسیقی توسعه مهارت-های خلاقانه و گروهی دانش-آموزان است که در مدت زمان کوتاهی اعتماد به نفس، اراده و جامعه-پذیری آن-ها را تقویت می-کند .

کارپنتر و گاندارا (۲۰۱۸) به تلفیق هنرهای تجسمی و درس علوم پرداختند و بیان کردند که این رویکرد موجب ارتقاء انگیزه همه دانش آموزان شده و موجب گردیده آنان با انگیزه درونی و به صورت طبیعی در فرایند تدریس و فعالیت ها درگیر شوند .

شکل کاربردی و عملی استفاده از هنر در تعلیم و تربیت و به تبع آن در آموزش و تدریس از ویژگی های خاصی برخوردار است که برنافورد و دیگران (۲۰۰۱) آن را امر پیچیده ای می دانند و خود این کاربرد را نوعی هنر قلمداد می کنند. لیزا (۲۰۱۳) آن را یک امر انجام دانی و از جنس عمل معرفی می نماید. این ویژگی سبب شده که در حوزه نحوه کاربرد هنر در فرایندهای تربیتی نیازمند کاوش دنیای عمل و تجربه کنشگران این عرصه یعنی معلمان باشیم. مروری بر پژوهش های انجام شده نشان می دهد که در راستای نحوه کاربرد هنر در آموزش و بهره‌مندی از کارکردهای ثانویه هنر(سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۶:۵) پژوهش های بسیار اندکی حداقل در ایران صورت پذیرفته است و این امر موجب می گردد فرآیند تربیت و آموزش از

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... این کارکردهای ثانویه و تقویتی هنر محروم گردد؛ در حالیکه در کشورهای مختلف مانند ولز، فنلاند، استرالیا و غیره تجارب یادگیری حاصل از آموزش از طریق هنرها بسیار مورد توجه و در حال توسعه است (اوینگ، ۲۰۱۷). بدین جهت در این پژوهش تجارب معلمان درباره کاربرد هنر در آموزش با این پرسش که آن تجارب از کاربرد هنر در آموزش و تدریس دارای چه آموزه هایی است؟ مورد کاوش قرار گرفته است تا آموزه های آن تجارب استخراج گردد و از سوی دیگر در راستای جبران فقر دانش در زمینه رویکرد تربیت و یادگیری از طریق هنر، به میزانی هر چند اندک یافته های بومی بدست آید.

روش شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش های توصیفی و کیفی است. از آن جا که پژوهش های توصیفی اساساً با مشخص کردن جواب سوال چه هست سر و کار دارند (گال و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۴۵) در این پژوهش نیز با چستی تجارب معلمان سرکار داشتیم؛ از سوی دیگر تجارب معلمان حاوی داده های کیفی است که با روش تحلیل استنتاجی یا تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. در این راستا پژوهشگر از طریق نمونه گیری هدفمند ۵۷ معلم از استان های البرز و تهران را انتخاب و اقدام به گردآوری تجارب آنان درباره کاربرد هنر نموده است. نمونه گیری از این جهت هدفمند و از نوع موارد مطلوب (گال و همکاران، ۱۳۸۶) بوده که پژوهشگر از سابقه تحصیلی خوب برخی از آن ها در دوره تحصیلی قبل از خدمت (تربیت معلم یا دانشگاه فرهنگیان) و علاقه مندی و کیفیت تدریس برخی دیگر در حین خدمت اطلاع و شناخت داشته است. از این رو پژوهشگر اقدام به گردآوری روایت تجارب آنان نمود، اما حاصل این تلاش ۲۲ تجربه بوده و بقیه فاقد تجربه مورد نظر بوده اند. اطلاعات

صاحبان این تجربه‌ها در جدول (۱) آمده است که نشان می‌دهد ۱۵ تجربه مربوط به دوره ابتدایی، ۲ تجربه مربوط به دوره اول متوسطه، ۱ تجربه مربوط به دوره دوم متوسطه و ۴ تجربه مربوط به دوره تحصیلی کارشناسی در دانشگاه بوده است.

جدول (۱) مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

جنسیت		مقطع تدریس				میزان تحصیلات			محل خدمت		سابقه		
زن	مرد	دوره کارشناسی	دوره دوم متوسطه	دوره اول متوسطه	ابتدایی	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دیگرا	فراوانی	استان	۲۰-۳۰	۱۰-۲۰	۱-۱۰
۱۲	۹	۴	۱	۲	۱۵	۱۲	۲	۸	۱۷	البرز	۷	۸	۷
									۵	تهران			

ابزار گردآوری تجارب، مصاحبه و همچنین قالب نوشتاری از نوع پرسش‌نامه باز پاسخ بوده است که برخی از معلمان تجربه‌های خود را به صورت مکتوب و برخی به صورت شفاهی ارائه نموده‌اند. تحلیل گردآوری داده‌ها از نوع تحلیل مضمونی که بدنبال بیرون کشیدن مضامین هر داستان است (ریسمن، ۱۹۹۴، به نقل از خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۷: ۱۵۷) بوده و با روش کدگذاری سه مرحله‌ای کدگذاری باز، کدگذاری محوری و استخراج مقوله‌ها صورت گرفته است که حاصل این کدگذاری دسته‌بندی یافته‌ها در سه بخش چرایی، چگونگی و نتایج کاربرد هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیرهنری بوده است. این

نویسنده اول: حسنعلی گرمایی شناسایی آموزه‌ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... دسته بندی در حین و فرایند کدگذاری، مرور و بازبینی کدها حاصل شده است و پژوهشگر پس از کدگذاری استقرایی هر کدام از متن‌های پیاده شده از مصاحبه‌ها و تجارب، به مرور به این دسته بندی دست یافت سپس بر مبنای آن کدگذاری را به پایان رساند. از آنجا که پایایی در تحقیقات کیفی به معنای سازگاری یا اتکا پذیری است به این معنا که نتایج تحقیق به نظرات دیگران هم دارای معنا هماهنگ و قابل اعتماد است (عطاران، ۱۳۹۵)، نتایج در اختیار مشارکت‌کنندگان و همچنین یکی از همکاران قرار گرفته تا پایایی یافته‌ها حاصل آید. برای بررسی روایی نیز از روش بازبینی کدها و مقوله‌های استخراج شده توسط مشارکت‌کنندگان استفاده شده و نظرات آنان در مورد روایی یعنی آیا آنچه گفته می‌شود با پدیده صدق می‌کند؟ اعمال گردیده است.

یافته‌ها

همان‌طور که در روش شناسی اشاره شد تحلیل متن تجارب گردآوری شده منجر به یافته‌هایی در ۳ بخش چرایی، چگونگی، نتایج و کاربرد هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیرهنری گردید که در اینجا این چهار بخش به تفکیک ارائه می‌گردد.

۱- چرا معلمان از قابلیت‌های هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری استفاده نموده‌اند؟

جدول (۲) حاوی مصادیق، گزاره‌ها و کدهای مربوط به مقوله و مضمون چرایی کاربرد هنر در آموزش است و برای پاسخ به این پرسش تنظیم گردیده است.

جدول (۲): گزاره‌ها، مصادیق و کدهای مربوط به چرایی کاربرد هنر

شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها
۱	۱) تثبیت آموزش و یادگیری مطالعات اجتماعی در دانش آموزان دارای نیاز ویژه	۳	۲) استفاده از هنر برای اثربخش سازی آموزش مجازی
۳	۳) انتقال ارزش‌ها	۴	۴) انتقال ارزش‌ها، آموزه‌های اخلاقی ۵) انتخاب بازیگران به قصد تربیت اجتماعی و عاطفی آنان
۵	۶) آموزش اثربخش حروف الفبا ۷) آموزش نکات اخلاقی به صورت ضمنی	۶	۸) آموزش مفاهیم دینی در قرآن پایه اول ابتدایی
۷	۹) مشکلات کلاس برخط و کم توجهی شاگردان	۸	۱۰) ارتقاء اثربخشی آموزش مجازی و به‌طور ویژه اثربخشی فیلم آموزشی تولید شده توسط معلم
۹	۱۱) استفاده از نقاشی همگانی برای حل مشاجرات دانش‌آموزان و اهداف معنوی	۱۰	۱۲) ارتقاء اثربخشی آموزش مجازی و به‌طور ویژه اثربخشی فیلم آموزشی تولید شده توسط معلم
۱۱	۱۳) بهره‌گیری از موسیقی به قصد بالا بردن دقت شاگردان به درس آرش کمانگیر	۱۲	۱۴) استفاده از نقاشی در تخته برای جبران کمبود وسایل آموزشی مورد نیاز ۱۵) داشتن مهارت خط و نقاشی از سوی معلم
۱۳	۱۶) تدریس مؤثر نشانه‌های حروف الفبا	۱۴	۱۷) تدریس مؤثر استثنای فارسی اول
۱۵	۱۸) استفاده از هنر برای	۱۶	۱۹) استفاده از هنر برای آموزش

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
	آموزش دلچسب کار با پرگار		زوایای داخلی چند ضلعی
۱۷	(۲۰) استفاده از طنز نویسی، سرودن شعر، نقاشی و نقالی در آموزش درس هفت خان رستم فارسی ششم	۱۸	(۲۱) استفاده از شعرخوانی و ساخت قصه از روی اشعار مولانا در زمینه آموزش مهارت های زندگی در فارسی ششم
۱۹	(۲۲) آشنایی دانش آموزان با نحوه مهارت نه گفتن جهت پیشگیری از آسیب های احتمالی	۲۰	(۲۳) استفاده از انیمیشن دارای جایزه اسکار برای اصلاح رابطه نامناسب دانش آموزان دارای وضعیت نامناسب اجتماعی اقتصادی با مدرسه و عوامل آن
۲۱	(۲۴) سخت و خسته کننده بودن ریاضی (۲۵) عدم ارتباط مناسب دانش آموزان با ریاضی (۲۶) گله از پیچیدگی ریاضی	۲۲	(۲۷) اثربخشی آموزش تاریخ به دلیل روایت گونه بودن آن

در جدول (۲) ۲۷ گزاره درباره چرایی و دلایل استفاده قابلیت های هنر از سوی مشارکت کنندگان ارائه شده است. بررسی این گزاره ها و دلایل نشان می دهد که اکثریت دلایل یعنی با فراوانی ۱۵، مربوط به تحقق بهتر اهداف آموزشی دروس مورد تدریس می باشد. ۶ مورد مربوط به اهداف فرادرسی و تربیتی، ۴ مورد مربوط به اثربخش سازی آموزش مجازی و جبران کمبود منابع آموزشی و مهارت هنری معلم هر کدام با فراوانی ۱ مورد می باشند که این اطلاعات در جدول (۳) آمده است.

جدول (۳): دسته بندی گزاره های مربوط به چرایی کاربرد هنر در آموزش

مهارت هنری معلم	جبران کمبود وسایل	اثربخشی سازی آموزش مجازی	تسهیل تحقق اهداف تربیتی	فرادرسی	تسهیل تحقق اهداف آموزشی	موضوع درسی	نام دسته
۱۵	۱۴	۲،۹،۱۰،۱۲	۳،۴،۵،۷،۱۱،۲۲،۲۳		۱،۶،۸،۱۳،۱۶،۱۷،۱۸،۱۹ ۲۰،۲۱،۲۴،۲۵،۲۶،۲۷		شماره گزاره ها
۱	۱		۴	۶		۱۵	فراوانی (۲۷)

بررسی محتوای گزاره ها نشان می دهد از ۱۵ گزاره ۶ مورد مربوط به درس فارسی بویژه فارسی اول ابتدایی، ۶ مورد مربوط به درس ریاضی و دروس مطالعات اجتماعی و هدیه های آسمان هر کدام ۱ مورد بوده است که معلم برای تسهیل یادگیری موضوعات درسی از قابلیت های هنر استفاده کرده است. مشارکت کننده (۲۱) درباره دلایلی که موجب شده از هنر استفاده کند چنین می گوید: «درس ریاضی معمولاً یکی از سخت ترین و خسته کننده ترین دروس برای دانش آموزان است. تقریباً بیشتر دانش آموزان نمی توانند ارتباط خوبی با این درس برقرار کنند و همواره از پیچیدگی های این درس گله دارند. همین موضوع ناامیدی ای را در دانش آموزان به وجود می آورد که باعث می شود دانش آموزان در حین تدریس به توضیحات معلم دقت نکنند و تنها منتظر پایان زمان کلاس باشند». یا مشارکت کننده (۱۱) اظهار می دارد: «برای تدریس با الگوی پیش سازماندهنده، ابتدا باید یک مطلب یا مفهوم کلی از درس را عنوان می کردم. شعر کامل آرش کمانگیر که بخشی از آن در پایه چهارم آمده بود انتخاب کردم... شروع

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه‌ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... به خواندن کردم. آن شعر حماسی و زیبا در اواسط کار دانشجویها را دلزده و خسته کرد. ... در اواسط شعر صدای "خسته نباشید" از گوشه و کنار کلاس شنیده می‌شد. تأسف خوردم ... چرا شاگردان گوش نمی‌کردند... کتاب را بستم و کلاس تعطیل. جلسه بعد دوباره همان شعر را انتخاب کردم. اینبار خوانش آن را با یک موسیقی حماسی توأم کردم ...».

دسته دیگر گزاره‌های جدول (۲) به اهداف تربیتی و فرا درسی اختصاص دارد که در آن از قابلیت‌های هنر برای اهدافی مانند تربیت اجتماعی، اخلاقی، اصلاح رفتار و غیره استفاده شده است. مشارکت‌کننده (۳) می‌گوید: «به نظر من برای انتقال ارزش‌ها و دانش، زبان‌های گوناگونی وجود دارد مانند زبان موسیقی، نقاشی، قصه، شعر و تئاتر». مشارکت‌کننده (۴) بیان می‌کند: «... در انتخاب بازیگران خود نیز برخی اوقات ورود کرده و براساس اهداف تربیت اجتماعی و عاطفی برخی از بازیگران را خودم انتخاب می‌کردم». یا مشارکت‌کننده (۹) می‌گوید: «... نقاشی همگانی را برای حل مشاجرات دانش‌آموزان بین ۲ کلاس انتخاب کردم». مشارکت‌کننده (۲۰) نیز چنین گفته است: «یکی از مدارسی که درس می‌دهم از نظر وضعیت اجتماعی و اقتصادی می‌توان آن‌ها را جز طبقات پایین و فرودست جامعه به حساب آورد و از این‌رو وضعیت تحصیلی آن دانش‌آموزان خوب نیست و در کشاکش با معلمان و کادر اجرایی مدرسه، رابطه خوبی میان‌شان برقرار نیست. در چنین وضعیتی تصمیم بر آن داشتم تا در درس فرهنگ و هنر، طرحی نو در اندازم تا شاید دانش‌آموزانم با علاقه بیشتری در کلاس حاضر شوند و یا حداقل توجه بیشتری به درس اختصاص دهند تا بتوانم در خلال آن درباره درس و محیط پیرامون‌مان بیشتر صحبت کنیم».

دسته سوم گزاره‌ها مربوط به مشکلات کلاس‌های آموزش مجازی است که این کلاس‌ها در دوران کرونا برگزار شده‌اند و معلمان بدنبال اثربخشی آنان بوده‌اند. مشارکت

کننده (۷) می‌گوید: «با همه گیری کرونا، کلاس‌ها به صورت آنلاین و آفلاین برگزار شد و گاه‌هاً مدرسین متوجه می‌شدند که شاگردان وارد کلاس می‌شوند ولی تمرکز لازم را در کلاس‌ها ندارند و به نوعی فقط اسم آنها به عنوان حاضر در کلاس است. لذا به عنوان مدرس بر آن شدم تا این چالش را مرتفع نمایم. در همین راستا، بعد از هر جلسه یک فیلم یا یک متن در ارتباط با موضوع جلسه بارگذاری می‌نمودم و از شاگردانم درخواست داشتم که تحلیل‌های خود را در فضای مجازی ارسال نمایند». یا مشارکت کننده (۸) در این باره می‌گوید: «اینجانب پس از تأملات فراوان درباره نحوه اثربخشی به آموزش‌های مجازی، ... سعی می‌کردم محتوای آموزشی را ابتدا در قالب فیلم تدریس نمایم ... لیکن برای افزایش جذابیت فیلم‌ها، پس از تدوین چند فیلم تصمیم گرفتم موسیقی بی کلام را به عنوان زمینه به فیلم اضافه نمایم».

۲- معلمان چگونه از قابلیت‌های هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری استفاده نموده‌اند؟

جدول (۴) حاوی مصادیق، گزاره‌ها و کدهای مربوط به مقوله و مضمون چگونگی کاربرد هنر در آموزش است و برای پاسخ به این پرسش تنظیم گردیده است.

جدول (۴): گزاره‌ها، مصادیق و کدهای مربوط به چگونگی کاربرد هنر

شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها
۱	استفاده از شعر، تصاویر، کاردستی و نقاشی	۲	درست کردن انیمیشن استفاده از داستان استفاده از موسیقی

نویسنده اول : حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ساخت فیلم توسط خود دانش آموزان ✓ تنظیم صدای فرود و فراز موسیقی بی کلام ✓ استفاده از نقاشی برای یادگیری هر قسمت داستان 		
۳	<ul style="list-style-type: none"> ✓ استفاده از نمایش ✓ استفاده از موسیقی برای صحنه ✓ تشکیل گروه های ۵ تا ۷ نفره ✓ انتخاب بازیگران، کارگردان، منشی ✓ صحنه، راوی ✓ آماده سازی نمایشنامه ✓ تنظیم موسیقی با صحنه ✓ استفاده از درون مایه طنز در پیشبرد پروژه 	۴	<ul style="list-style-type: none"> ✓ استفاده از ایفای نقش و نمایش پس از تدریس اولیه ✓ ارائه یک هفته فرصت تمرین به دانش آموزان ✓ تمرین در زمان خارج از کلاس درس ✓ اجرا در زنگ هنر
۵	<ul style="list-style-type: none"> ✓ خواندن شعر برای 	۶	<ul style="list-style-type: none"> ✓ نقاشی به قصد تصویر خوانی

شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ نصب نقاشی در تابلو ✓ تکلیف نقاشی یا کلاژ در مورد موضوع تدریس ✓ توضیح در مورد نقاشی ✓ ساخت قصه ✓ اجرای نمایش 		<ul style="list-style-type: none"> معرفی حروف به طور جداگانه ✓ انتخاب موسیقی ملایم و مناسب ✓ ایفای نقش و اجرای نمایش حروف الفبا از سوی دانش آموزان ✓ برقراری ارتباط بین بازیگران نقش حروف و ساخت واژه ✓ استفاده از نمایش عروسکی برای ایفای نقش حروف الفبا
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ساخت فیلم تدریس و استفاده از موسیقی بی کلام ✓ استفاده از نرم افزار camtesia برای تنظیم فیلم ✓ تنظیم موسیقی با موقعیت های 	۸	<ul style="list-style-type: none"> ✓ استفاده از فیلم و ارائه تکلیف آن برای تحلیل بعد از کلاس جهت نیاز آفرینی در مخاطبان به توضیحات کلاس

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
	مختلف فیلم ✓ نظرسنجی از شاگردان در مورد فیلم های با و بدون موسیقی		
۹	✓ استفاده از نقاشی ✓ قرائت قرآن قبل از رنگ آمیزی نقاشی ها ✓ ساخت فیلم کوتاه از پروژه ✓ عکاسی از بچه ها ✓ استفاده از سالن طبقات ساختمان مدرسه برای نمایش نقاشی گروهی ✓ سفارش به آوردن مداد رنگی به دانش اموزان بدون گفتن چرایی آن ✓ رنگ آمیزی ۲۰۰ متر نقاشی و هر دانش آموز ۱ متر ✓ برگزار نشدن کلاس ها	۱۰	✓ استفاده از فیلم و تصاویر متحرک ✓ ساخت اسلاید های آموزشی ✓ استفاده از موسیقی بی کلام در فیلم ها ✓ پخش موسیقی نیمه شب برای مشاهده تصویر راز نیاز شبانه پیامبر در غار حرا ✓ حذف موسیقی برای فیلم های آموزشی درس ریاضی بدلیل افزایش دقت ✓ اضافه کردن موسیقی به فیلم های آموزشی دروس علوم، هدیه آسمان

شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها
			<p>موقع رنگ آمیزی</p> <p>✓ بردن به اردوی زیارتی</p> <p>دانش آموزان فعال</p> <p>✓ هماهنگی با مدیریت مدرسه و آموزش و پرورش</p>
۱۱	<p>✓ موسیقی به‌عنوان ابزار کمکی در آموزش</p> <p>✓ شعر آرش کمانگیر</p> <p>✓ خواندن شعر با لحن مناسب و به همراه موسیقی مناسب</p>	۱۲	<p>✓ طراحی و نقاشی اشکال در تابلو قبل از آغاز کلاس</p> <p>✓ دقت به عامل جنسیت در کشیدن نقاشی به دختران و پسران</p>
۱۳	<p>✓ نقاشی نشانه‌های حروف الفبا</p>	۱۴	<p>✓ کاردستی برای تدریس نشانه</p> <p>✓ خواندن شعر برای نشانه</p> <p>✓ بردن گیتار به کلاس و نواختن گیتار و خواندن شعر</p>
۱۵	<p>✓ استفاده از برس قلم مو به جای نوک مداد در پرگار</p>	۱۶	<p>✓ رنگ آمیزی رأس‌ها و زوایای مثلث</p> <p>✓ برش زاویه‌های مثلث</p>

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ کنار هم قرار دادن زوایا و تشکیل زاویه ۱۸۰ درجه 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ کشیدن دایره ها با پرگار و تبدیل دایره ها به نقاشی ✓ استفاده از آبرنگ و گواش ✓ نصب نمونه کار دانش آموزان در تابلو
۱۷	<ul style="list-style-type: none"> ✓ استفاده از فناوری برای تلفیق هنر ✓ انتخاب شعر زیبا از مثنوی مولانا ✓ شعرخوانی گروهی با موسیقی ✓ به نثر در آوردن شعر مولانا 	۱۸	<ul style="list-style-type: none"> ✓ انتخاب یکی از دانش آموز دارای هنر شاعری و نقاشی ✓ هدایت دانش آموز به استفاده از هنر خود در شاهنامه خوانی و نقلی
۱۹	<ul style="list-style-type: none"> ✓ نبود پروژکتور و پرده نمایش و استفاده از لپ تاپ شخصی ✓ پخش ۲ انیمیشن در درس فرهنگ و هنر ✓ پخش آهنگ پاپ در کلاس ✓ نواختن آهنگ با ضربات دست و پا 	۲۰	<ul style="list-style-type: none"> ✓ توضیح داستان نمایش به دانش آموزان ✓ ایفای نقش معلم و دانش آموزان در موقعیت ساختگی ✓ گفتگو درباره نحوه کنش و موضع گیری

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
			دانش آموزان در موقعیت ساختگی برای
۲۱	<ul style="list-style-type: none"> ✓ کشیدن آدمک در تابلو ✓ داستان سازی و شخصیت بخشی به آدمک ✓ استفاده از نام دانش آموزان برای آدمک ✓ جلب توجه دانش آموزان به توضیحات ✓ تصویر آدمک به جای مثلث و مربع در آموزش تبدیل هندسی تقارن، انتقال و دوران 	۲۲	<ul style="list-style-type: none"> ✓ توضیح کلیات داستان برای دانش آموزان ✓ انتخاب بازیگران از بین دانش آموزان ✓ شرح فعالیت بازیگران ✓ اجرای نمایش اصلی ✓ استفاده از صندلی داغ تئاتر مجادله برای پرسش از بازیگران درباره نقش و دلایل کارهای آنان ✓ جمع بندی گفتگوها

مصادیق و گزاره های جدول (۴) مربوط به چگونگی استفاده از قابلیت های هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری است که می توان آن ها را حداقل از دو جنبه مورد بررسی قرار داد جنبه اول مربوط به رشته های هنری مورد استفاده توسط معلمان و دانش آموزان است که جدول (۴) نشان می دهد

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه‌ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... رشته‌ها و فعالیت‌های هنری شعر، کاردستی، طراحی و نقاشی، قصه‌گویی، نمایش، موسیقی و هنرهای شنیداری و فیلم از سوی معلمان و دانش‌آموزان در هنگام تدریس مورد استفاده قرار گرفته‌اند که البته این رشته‌ها در برخی موقعیت‌ها به تنهایی و در برخی موارد به صورت ترکیبی یا در کنار هم مانند شعر همراه با موسیقی تجربه (۵)، موسیقی همراه با نمایش تجربه (۲)، شعر و قصه‌گویی تجربه (۱۸) به کار گرفته شده‌اند.

جنبه دیگر گزاره‌های مربوط به چگونگی کاربرد هنر در آموزش، فعالیت‌ها، خرده فعالیت‌ها و مراحل است که از سوی معلمان و شاگردان در هنگام به کارگیری رشته‌های هنری صورت پذیرفته و هر کدام از آن‌ها به تشخیص معلم پیش‌بینی و اجرا گردیده است. اهمیت این نکته از آن جهت است که به کارگیری یک رشته هنری خاص از سوی معلمان مختلف، علیرغم برخی تشابهات، دارای تفاوت‌هایی در نحوه پیاده‌سازی و اجرا است که وجه هنری تدریس و خلاقیت معلمان را از یک سو و همچنین وجه هنری استفاده از هنر در تدریس را مطابق گفته برنافتورد و دیگران (۲۰۰۱) نمایان می‌سازد. برای مثال مشارکت‌کننده (۲۲) در مورد استفاده از نمایش چنین گفته است: «در این تدریس سعی بر آن بود قسمت حمله مغول به ایران را با استفاده از روش صندلی داغ در تئاتر مجادله، برای دانش‌آموزان اجرا کنیم. تئاتر مجادله شیوه‌ای نمایشی است که در آن داستان در یک موقعیت بحرانی یا سرکوب شده به پایان می‌رسد و بینندگان و خود شخصیت‌ها می‌توانند بعد از پایان نمایش احساسات و راه‌حل‌های خود را جهت حل شدن مشکل داستان مطرح کنند. صندلی داغ یکی از روش‌های تئاترهای مجادله می‌باشد که در پایان نمایش، بینندگان از شخصیت‌های داستان سؤالاتی را می‌پرسند و افرادی که شخصیت‌ها را بازی کرده‌اند باید همچنان در نقش خود باقی مانده و از منظر

نقش خود به سؤالات بینندگان پاسخ دهند». در همین راستا مشارکت کننده (۳) نحوه استفاده از نمایش را چنین بیان کرده است: «پس از تدریس درس که در قالب داستان در درس فارسی ارائه شده بود از دانش‌آموزان می‌خواستم بازیگرانی را انتخاب و آن درس را خارج از کلاس در قالب نمایش و ایفای نقش تمرین کرده و در زنگ هنر اجرا نمایند... پس از آنکه بازیگران انتخاب شدند زمان اجرای نمایش که در یکی از جلسات درس هنر بود تعیین می‌گردید و یک هفته به بازیگران زمان داده می‌شد که پروژه نمایش را دنبال نموده و آماده شوند... پس از آمادگی آنان نمایش اجرا می‌شد». نمونه دیگر در مورد وجه هنری و خلاقانه بودن کاربرد هنر تجربه مشارکت‌کنندگان (۴) و (۷) است که برای تدریس درس هفت خان رستم در فارسی ششم ابتدایی، اولی از نمایش و دیگری با استفاده از نقالی همراه با نقاشی آن را تدریس نموده اند.

نکته حائز اهمیت دیگر در چگونگی کاربست هنر رعایت برخی از مواردی است که از سوی مشارکت‌کنندگان توصیه شده است برای مثال مشارکت کننده (۱۰) در مورد به کارگیری موسیقی در فیلم های آموزشی می گوید: «تصمیم گرفتم اسلاید هارو به فیلم تبدیل کنم ... برای همین در زمینه فیلم موسیقی های ملایم و بی کلام اضافه می کردم ... اما بعد مدتی که کار بچه ها رو با قبل مقایسه کردم احساس کردم مطالب قبلی رو که فقط صدای خودم و توضیحات مباحث بود رو بهتر فهمیده بودند و جدیداً خیلی سوالاتشون زیاد شده موسیقی رو از زمینه اصلی حذف کردم و فقط ابتدای فیلم و پایان رو موسیقی گذاشتم. حدسم درست بود موسیقی زمینه تمرکز رو از بچه ها گرفته بود اما برعکس درس ریاضی دروسی مثل علوم و مطالعات و هدیه ... هرچقدر که در زمینه از موسیقی های بی کلام و صداها ی گفته شده در متن استفاده می کردم

نویسنده اول: حسنعلی گرمایی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... تصور و تجسم متن درس خیلی بهتر می شد». مشارکت کننده (۱۲) عامل جنسیت را چنین یادآور شده است: «برای دخترها تصاویری که مورد پسند دخترهاست و برای پسرها آنچه پسرها دوست داشتند را می کشیدم».

۳- استفاده معلمان از قابلیت های هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری چه نتایجی به دنبال داشته است؟

جدول (۵) حاوی مصادیق، گزاره ها و کدهای مربوط به مقوله و مضمون چگونگی کاربرد هنر در آموزش است و برای پاسخ به این پرسش تنظیم گردیده است.

جدول (۵): گزاره ها، مصادیق و کدهای مربوط به نتایج کاربرد هنر

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه
۱	۱) شگفت زدگی دانش آموزان	۲	۸) یادگیری کامل ریاضی	
	۲) جالب بودن برای شاگردان		۹) تصویرسازی ذهنی توسط شاگردان	
	۳) لذت بردن			
	۴) غبطه خوردن دانش آموزان قبلی			
	۵) ارتباط با محیط واقعی			

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
			(۶) تقویت خلاقیت (۷) قابل فهم شدن
۳	(۱۰) تزریق روحیه شادی به کلاس (۱۱) آشنایی شاگردان با نحوه درماندگی والدین در کنترل رفتاری دختر جوان و ارائه راه حل با بارش مغزی	۴	(۱۲) لحظه شماری بازیگران برای اجرا (۱۳) افزایش انگیزه دانش آموزان (۱۴) جذابیت کلاس (۱۵) شادابی کلاس (۱۶) علاقه مندی به مطالعه شاهنامه (۱۷) لحظات خاطرانگیز و به یاد ماندنی برای معلم (۱۸) کمک به ارتباط عاطفی معلم و شاگرد و مدیریت کلاس
۵	(۱۹) درگیرسازی بینندگان و فعال شدن آنان (۲۰) علاقه مندی دانش آموزان ضعیف به ایفای نقش	۶	(۲۱) آشنایی دانش آموزانی که هنوز آمادگی خواندن ندارند با مفاهیم دینی
۷	(۲۲) توجه به توضیحات	۸	(۲۳) ترجیح و اعلام رضایت

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها
	کلاس برخط بدلیل نیاز به آن ها برای تحلیل فیلمی که بعد از کلاس به آنها ارائه می شود		از فیلم های با موسیقی از سوی ۸۰ درصد دانشجویان
۹	(۲۴) دیدنی بودن چهره های دانش آموزان هنگام آمادگی برای رنگ آمیزی (۲۵) وجود انگیزه و هیجان در دانش آموزان (۲۶) کسب رتبه سوم در نقاشی همگانی در منطقه (۲۷) خنده ها و هیجانات دانش آموزان (۲۸) افزایش صمیمت بین شاگردان (۲۹) ملموس شدن رفاقت ها (۳۰) حل اختلاف ۲ کلاس دارای اختلاف (۳۱) دیده شدن آثار	۱۰	(۳۵) دنبال کردن اسلاید با رغبت بیشتر

مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه
		پروژه در روح و روان دانش آموزان (۳۲) نمازخوان شدن برخی دانش آموزان در اردو (۳۳) جاری شدن اشک خوشحالی از چشم معلم هنگام رنگ آمیزی (۳۴) رضایت قلبی و سپاسگزاری خداوند بدلیل موفقیت اجرای پروژه	
(۳۷) نگاه کردن با اشتیاق دانش آموزان به تصاویر (۳۸) ذوق دانش آموزان (۳۹) ساکت نشستن دانش آموزان (۴۰) یادگیری نقاشی از سوی تقلید	۱۲	(۳۶) کف بلند و مرتب و تشویق عالی پایان شعر	۱۱
(۴۲) ذوق بچه ها (۴۳) مرتب دست زدن	۱۴	(۴۱) ملکه ذهن شاگردان شدن حروف الفبا	۱۳

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره ها	شماره تجربه
	(۴۴) خندیدن (۴۵) دانش آموزان شلوغ نیز در نیمکت نشستند (۴۶) لذت بردن			
۱۵	(۴۷) یادگیری مهارت کار با پرگار	۱۶	(۴۸) یادگیری دلیل ۱۸۰ درجه بودن مجموع زوایای مثلث باکنار هم قرار دادن سه راس زاویه و تشکیل نیم صفحه با روش اکتشافی هدایت شده	
۱۷	(۴۹) سرآئیدن شعر طنز براساس هفت خان رستم (۵۰) افزودن شرایط جامعه به عنوان خان هشتم	۱۸	(۵۱) وقت گذرانی در کنار خانواده برای خواندن شعر (۵۲) رسیدن به اینکه گنج در خانه است	
۱۹	(۵۳) اثر گذاری روش بهتر از روش سخنرانی	۲۰	(۵۴) جمع شدن دانش آموزان کنار هم برای تماشای انیمیشن (۵۵) دقت و رغبت بیشتر (۵۶) همکاری بی نظیر دانش آموزان با من	
۲۱	(۵۷) در حین خندیدن	۲۲	(۶۳) یادگیری ملموس تاریخ	

شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها	شماره تجربه	مصادیق و گزاره‌ها
	توسط خود دانش‌آموزان بازسازی وقایع تاریخی (۶۴) و یادگیری عمیق آنها		مطالب را می‌آموختند (۵۸) گسترش خودجوش داستان توسط دانش‌آموزان (۵۹) تمایل دانش‌آموزان دیگر برای استفاده از نام آنها (۶۰) خسته‌کننده نشدن ریاضی (۶۱) جذابیت پیدا کردن ریاضی (۶۲) یادگیری همراه با عواطف

فراوانی نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که نتایج مربوط به تسهیل تحقق اهداف عاطفی با فراوانی ۳۹ بیش از سایر موارد بوده است و این نشان می‌دهد که کاربرد هنر جذابیت را به دنیای یادگیری تزریق می‌نماید. مشارکت‌کننده (۹) در این باره گفته است: «وقتی دانش‌آموزان ... وارد سالن‌های دبیرستان شدند چهره‌هاشون دیدنی بود ... در حین نقاشی شاهد خنده‌ها، رفاقت‌ها، صمیمیت‌ها و هیجانانی بودم که تابحال ندیده بودم و اشک از چشمانم جاری شد من قرار بود این دوتا کلاس روبهم وصل کنم کل مدرسه رو بهم وصل کردم». مشارکت‌کننده (۲۱) نیز چنین می‌گوید: «این موضوع سبب

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... جلب توجه دانش آموزان به توضیحات شد و در عین خندیدن مطالب را هم می آموختند ... سایر دانش آموزان، خودشان با علاقه داستان را گسترش می دادند و تمایل داشتند از نام آن ها هم استفاده شود ... اکنون درس ریاضی نه تنها خسته کننده نبود، بلکه جذابیت پیدا کرده بود». و مشارکت کننده (۱) نیز این موارد را یادآور شده است: «بچه ها بسیار شگفت زده شده بودند بچه های پایه های بالاتر به حال دانش آموزانی که اکنون می خواندند غبطه می خوردند که ای کاش ما هم با این کتاب ها درس می خواندیم. زیرا تصاویر آنها بسیار زنده است. وقتی به شعر می رسیدند چون شعر سروده خودم (معلم) بود برای آنها جالب بود و بسیار لذت می بردند. همین طور از درست کردن کاردستی خوششان می آمد و درکل با توجه به اینکه بچه هایی با نیازهای ویژه بودند کتاب جدید مطالعات اجتماعی را هیچ وقت جا نمی گذاشتند». مشارکت کننده (۱۴) نیز بیان می کند: «بعد از خواندن شعر و گفتن داستان، بچه ها به قدری ذوق زده شده بودند که مرتب دست می زدند و می خندیدند حتی دانش آموزان خیلی شلوغ کلاس هم که لحظه ای در جایشان بند نمی شدند خیلی آرام در نیمکتشان نشسته بودند و دست می زدند و همگی مشتاق بودند».

نکته دیگر در زمینه اهداف عاطفی این است که علاوه بر اینکه کاربرد هنر موجب علاقه مندی شاگردان به درس شده است به علاقه مندی معلم و احساس رضایت او نیز منجر گردیده است مشارکت کننده (۴) می گوید: «این روش تجارب زیباشناختی برای بنده به عنوان معلم نیز رقم می زد که پس از چندین سال آن لحظات هنوز در خاطرم زنده هستند و اکنون سعی می کنم لحظات زیباشناختی را در کلاس هایم ایجاد و تقویت نمایم و این امر به یکی از دغدغه ها و تاملات قبل و حین تدریس تبدیل شده است». یا مشارکت کننده (۹) چنین می گوید: «... اشک از چشمانم [از خوشحالی] جاری شد ... هر بار که آن خاطرات را با خودم مرور می کنم با احساس رضایت قلبی و بخاطر این لطف الهی که وظیفه ی خطیر معلمی را بردوش من به امانت نهاده شکر گزاری می کنم».

سایر آثار و نتایج کاربرد هنر که از سوی مشارکت‌کنندگان مورد اشاره قرار گرفته، تسهیل تحقق اهداف شناختی با فراوانی ۱۳، مهارتی با فراوانی ۸ و مدیریت کلاس با فراوانی ۴ مورد هستند. مشارکت‌کننده (۱۳) در زمینه تحقق اهداف شناختی درس خود می‌گوید: «... به این صورت که بعد از تدریس نشانه‌ها از دانش‌آموزان می‌خواهم نقاشی چیزهایی که نشانه تدریس شده در آن هست را بکشند و کلمه آن را زیر شکل بنویسند و اگر آن کلمه را نخوانده باشند خودم کلمه را می‌نویسم و دور نشانه‌ی تدریس شده را خط بکشند با این روش آن نشانه که در اول و یا آخر میاد بلکه ذهنشون میشه» یا مشارکت‌کننده (۲۲) گفته است: «درس تاریخ چون حالت داستانی و روایت گونه دارد این روش باعث می‌شود وقایع تاریخی به صورت ملموس و توسط خود دانش‌آموزان بازسازی شود و یادگیری معنادارتر و عمیق تری اتفاق بیافتد».

در زمینه تسهیل اهداف مهارتی مشارکت‌کننده (۱۵) می‌گوید: «این کار به دانش‌آموزان کمک می‌کند مهارت استفاده از پرگار را یاد بگیرند». یا مشارکت‌کننده (۱۲) می‌گوید: «آنقدر از روی تصاویر من برای انجام تکالیفشان تقلید و تکرار و تمرین کرده بودند که خودشان هم علاوه بر مفاهیم درسی کلی نقاشی یاد گرفته بودند».

دسته آخر اما نه کم اهمیت نتایج کاربرد هنر تسهیل مدیریت کلاس درس است که از سوی برخی مشارکت‌کنندگان مورد اشاره قرار گرفته است. برای مثال مشارکت‌کننده (۴) می‌گوید: «... این امر موجب افزایش انگیزه، جذابیت کلاس درس، تقویت ارتباط عاطفی معلم و شاگردان، شادابی کلاس و لذت زیباشناختی می‌گردید». یا مشارکت‌کننده (۲۰) می‌گوید: «همکاری بچه‌ها با یکدیگر و با من بی‌نظیر بود».

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

بحث و نتیجه گیری

کاربرد قابلیت های هنر توسط معلمان در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری در این مطالعه مورد کاوش قرار گرفت تا در راستای زمینه سازی و ترویج بهره گیری از دنیای ارزشمند هنر در تعلیم و تربیت و کاستن از تعداد کلاس های بی روح و خشک گامی به پیش رود. حاصل کاوش و تحلیل تجارب معلمان بهره گیر از دنیای هنر شامل سه دسته یافته مربوط به چرایی، چگونگی و نتایج کاربرد هنر در آموزش و تدریس موضوعات غیر هنری بود. در قسمت چرایی، دغدغه و دلمشغولی معلمان نسبت به اهداف آموزشی دروس، اهداف تربیتی و فرادرسی، اثربخشی آموزش های مجازی، جبران کمبود وسایل آموزشی و مهارت هنری معلم به ترتیب بالاترین تأثیر را در استفاده از هنر و قابلیت های آن داشته اند. این یافته ها با یافته های سننپاتی (۲۰۱۹) مبنی بر اقدامات بیشتر معلمان و رشد همه جانبه شخصیت شاگردان (اهداف تربیتی) همخوانی دارد. در بخش چگونگی، رشته های هنری به کارگرفته شده، فنون و راهبردهای اتخاذ و اجرا شده در فرایند به کارگیری هنر استخراج گردید که نشان داد معلمان با خلاقیت خود راهبردها و فنون مختلفی هنر را در موقعیت های مختلف تدریس به کار بسته اند این موضوع وجه هنری تدریس را به صورت عام و کاربرد هنر را به صورت خاص نمایان می سازد. این یافته با یافته های گرمابی و دیگران (۱۳۹۴) و برنافورد و دیگران (۲۰۰۱) مبنی بر هنرگونه بودن تدریس و همچنین هنرگونه بودن خود کاربرد هنر در تدریس همخوانی دارد و این راهبردها و فنون حاوی آموزه های ارزشمندی برای سایر معلمان به ارمغان می آورد. در دسته نتایج کاربرد هنر، ۶۰ درصد گزاره ها (۳۹ از ۶۴ مورد) مربوط به تسهیل تحقق اهداف عاطفی بود که نشان می دهد استفاده از هنر موجب علاقه مندی شاگردان به کلاسهای درس می گردد. این یافته با یافته های عابدینی و رضایی (۱۴۰۰) مبنی بر عشق به یادگیری، سویچ (۲۰۱۸) مبنی بر درگیری و فعالیت شاگردان و کارپنتر و گاندارا (۲۰۱۸) در خصوص افزایش انگیزه

درونی مطابقت دارد. علاوه بر تسهیل تحقق اهداف عاطفی، تسهیل تحقق اهداف شناختی، مهارتی و مدیریت کلاس نیز از یافته‌های بخش نتایج کاربرد هنر هستند که قبلاً مورد اشاره قرار گرفته‌اند و آنها با نتایج پژوهش‌های سنپاتی (۲۰۱۹) مبنی بر رشد همه‌جانبه شاگردان، کیرکهام و کید (۲۰۱۵) مبنی بر مؤفقیقت در آزمون‌ها، کامیل و استیو (۲۰۲۰) در خصوص بهبود جنبه‌ی اجتماعی و پریولو (۲۰۰۹) در خصوص فهم عمیق در یادگیری همخوانی دارند.

نکته مهم دیگری که در این مطالعه روشن گردید مغفول ماندن کاربرد هنر در آموزش و تدریس همانند مغفول ماندن خود آموزش هنر (بلتینگ و بلتینگ، ۲۰۱۰) و محروم ماندن کلاس‌های درس از آن است. زیرا علیرغم آنکه پژوهشگر با نمونه‌گیری هدفمند از نوع موارد مطلوب، ۵۷ معلم را که نسبت به معلمان دیگر سابقه خوبی در عملکرد داشتند انتخاب کرده بود تنها توانست به ۲۲ تجربه دست یابد و اکثر معلمان انتخاب شده فاقد تجربه و تلاش نظام‌مند در زمینه کاربرد هنر بودند. این امر اهمیت تلاش در راستای ترویج بهره‌گیری معلمان از هنر در آموزش را آن‌هم با روشهای مختلف از قبیل الگودهی همانند آنچه در این مطالعه دنبال شده است، کلاس‌های آموزشی، تولید منابع آموزشی یادآور می‌سازد.

نکته پایانی در زمینه کاربرد هنر در آموزش و تدریس به تلفیق هنر با سایر دروس مربوط می‌شود. مطابق رویکردها و الگوهای که مانند الگوی سیلوراستاین (۲۰۱۰) یا الگوی پیشنهادی برستین و ناتس (۲۰۱۰) در زمینه تلفیق هنر با سایر دروسها وجود دارند در تلفیق هنر با سایر دروس ضروری است خود هنر نیز مورد توجه قرار گیرد و با کاستن آن به‌عنوان تزیین کلاس‌های درس یا تنها به‌عنوان رسانه آموزشی ارزش‌زدائی نگردد. مروری بر تجارب گردآوری شده نشان می‌دهد که در اکثر تجارب،

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر... هنر خادم و سایر موضوعات درسی مخدوم بودند. به عبارت دیگر در تلفیق هایی که صورت پذیرفته، کاربرد هنر به عنوان رسانه و ابزار برای تسهیل فرایند آموزش، تحقق اهداف آموزشی دروس غیر هنری، تحقق اهداف عاطفی و فراهم ساختن جو صمیمی و جالب بوده است و به خود هنر بسیار کمتر پرداخته شده است. البته لازم به ذکر است که این فعالیت ها و اقدامات معلمان از جنس هنر آنان بوده و در دوره آموزشی پیش از خدمت و ضمن خدمت، تقریباً آموزشی درباره تلفیق هنر و کاربرد آن در آموزش دریافت نکرده اند و خود با علاقه و احساس مسئولیتی که نسبت به ارائه تدریس اثربخش و جالب داشتند بدان روی آورده اند و از این حیث بسیار ارزشمند است.

براساس آنچه که گفته شد برای ترویج بیشتر کاربرد هنر در آموزش و تدریس و البته استفاده نظام مند و اصولی که از سوی صاحب نظران مربوطه توصیه گردیده پیشنهاد می گردد:

- پژوهش های بیشتر و گسترده تری درباره تجارب معلمان درباره استفاده از هنر صورت پذیرفته و دانش عملی بیشتری تولید گردد.
- اقدامات بیشتری از سوی متولیان آموزش های قبل و حین خدمت معلمان نسبت به کاربرد هنر در آموزش و تدریس صورت پذیرد.
- کسب شایستگی های حداقلی در رشته های هنری توسط معلمان، می تواند زمینه استفاده آنان از قابلیت های هنر را فراهم سازد.
- طرح های تشویقی در آموزش و پرورش نسبت به اقدام معلمان در زمینه کاربرد هنر، روایت و نشر تجارب می تواند به بهبود وضعیت کمک نماید.

منابع

خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید (۱۳۹۷). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی، رویکردی نو و کاربردی (جلد اول). تهران: انتشارات نگاه دانش .

ضایی، منیره. (۱۳۸۸). تدوین الگوی نظری زیبایی‌شناسی و هنری در تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. طرح پژوهشی پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش .

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۹۶). راهنمای درس هنر. تهران: شرکت افست .

شرفی، حسن. (۱۳۹۰). امکان کاربرد رویکرد تلفیق تولید هنری و مفاهیم علوم تجربی در آموزش هنر، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، (۳۹)، ۱۰، ۱۴۹-۱۱۹. پ

عابدینی، میمنت، و رضایی، ملوکه (۱۴۰۰). بررسی تأثیر آموزش هنر با رویکرد تربیت‌هنری بر علاقه به درس هنر و عشق به یادگیری. فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی، ۱۶(۶۰)، ۱۲۷-۱۴۶

عطاران، محمد (۱۳۹۵). پژوهش روایی: اصول و مراحل. تهران: انتشارات دانشگاه فرهنگیان .

فتحی و اجارگاه، کورش. (۱۳۸۶). به‌سوی هویت‌های جدید برنامه‌درسی. تهران: انتشارات آبیژ .

فهیمی فر، علی‌اصغر. (۱۳۸۶). جستارها: تفاوت آراء افلاطون و ارسطو در زیباشناختی و هنر. فصلنامه هنر و معماری (۲۶)، ۱۶، ۱۹۸-۱۷۳ .

نویسنده اول: حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...
قاسم پورمقدم. (۱۳۹۶). مبانی و عناصر برنامه درسی مدارس والدورف آلمان.
پژوهش در برنامه ریزی درسی، (۵۴) ۱، ۷-۱.

کانت، ایمانوئل (۱۳۹۲). تعلیم و تربیت " اندیشه‌هایی در باره آموزش و پرورش "
ترجمه غلامحسین شکوهی، انتشارات دانشگاه تهران،

گال، مردیت؛ بورگ، والتر و گال، جویس (۱۳۸۶). روشهای تحقیق کمی و کیفی در
علوم تربیتی و روان شناسی (جلد اول). ترجمه احمدرضا نصر و همکاران. تهران:
انتشارات سمت .

گرمابی، حسنعلی؛ ملکی، حسن؛ بهشتی، سعید و افهمی، رضا (۱۳۹۴). طراحی
طراحی و اعتبار یابی الگوی بومی برنامه درسی دوره ابتدایی مبتنی بر مؤلفه‌های
زیبایی‌شناسی و هنر. فصلنامه مطالعات پیش دبستان و دبستان، (۲) ۳۲، ۱-۱.

لرکیان، مرجان. (۱۳۸۹). طراحی و اعتبار بخشی الگوی مطلوب برنامه درسی هنر
دوره ابتدایی. تهران: دانشگاه طباطبایی، رساله دوره دکتری .

ملکی، حسن و گرمابی، حسنعلی (۱۳۹۸). هویت هنری و زیبای‌شناسانه برنامه درسی.
تهران: انتشارات آییز .

مهرمحمدی، محمود و امینی، محمد. (۱۳۸۰). طراحی الگوی مطلوب تربیت هنری
دوره ابتدایی و مقایسه آن با وضعیت موجود. فصلنامه علوم انسانی دانشگاه
الزهره، (۳۹) ۱۱، ۲۴۶-۲۳۹ .

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۳). آموزش هنر، چپستی، چرایی و چگونگی. تهران:
انتشارات مدرسه .

مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۰). تبیین چرخش زیباشناسانه در تعلیم و تربیت: درسهای خرد و کلان برای بهبود کیفیت آموزش با الهام از عالم هنر. فصلنامه تعلیم و تربیت، (۱۰۵)، ۲۷، ۱۱-۳۴.

Aden, F., & Theodotou, E. (2019). Reggio Emilia and the arts approach: Two exceptional examples of multimodal learning in early years. **Journal of Global Education and Research**, 3(2), 158-167.

Belting, Paul. E & Belting, Natalia maree. (2010). **the modern high school curriculum**. New Dehli: cosmo publications.

Broudy, Harry. (1971). Some duties of a theory of educational aesthetics. Included at: **aesthetics and problems of education**. Edited by: Ralph A. Smithe. University of Illinois Press Urbana, Chicaco, London.

Broudy, Harry. (1971). Some duties of a theory of educational aesthetics. Included at: **aesthetics and problems of education**. Edited by: Ralph A. Smithe. University of Illinois Press Urbana, Chicaco, London.

Burnaford, G., Aprill, A., & Weiss, C. (2001). **Renaissance in the classroom: Arts integration and meaningful learning**. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Carpenter, T., & Gandara, J. (2018). Making connections: Collaborative arts integration planning for powerful lessons. **Art Education**, 71(4), 8-13.

Camille, F., & Steve, S. (2020). How Arts Education Supports Social-Emotional Development: A Theory of Action. **State Education Standard**, 20(1), 31-35.

Eisner, Elliot. w. (1977). **Educating artistic vision**. New York: The Macmillan Company.

Eisner, Elliot. w. (2002). **The art and the creation of mind**. Yale university press/new haven and London.

Eisner, Elliot. w. (2005). **Reimagining schools: the selected works of Elliot w . Eisner**. Published in the USA and Canada by Routledge.

Ewing, Robyn (2017). The Creative Arts and Teacher Education. Included at: **The SAGE handbook of research on teacher education**. Edited by Clandinin, D. J., & Husu, J. (Eds.). Sage publication.

نویسنده اول : حسنعلی گرمابی شناسایی آموزه ها و نتایج تجارب معلمان در زمینه کاربرد هنر...

Fleming, J., Gibson, R., & Anderson, M. (2016). **How arts education makes a difference. Research examining successful classroom practice and pedagogy**. Abingdon, Oxon: Routledge.

Huey, Aw Young and Hussein Maimon Binit. (2012). Strengthening arts education: a case study in Kinya district Perak. **Proceedings management, agroindustry and tourism industry-84th international conference on humanities and social sciences**. April 21th, 2012. Faculty of liberal arts, prince of Songkla University.

Kirkham, J. A., & Kidd, E. (2015). The effect of Steiner, Montessori, and national curriculum education upon children's pretence and creativity. *The Journal of Creative Behavior*, 51(1), 20-34.

LaJevic, L. (2013). Arts Integration: What Is Really Happening in the Elementary Classroom?. *Journal for Learning through the Arts*, 9(1), n1.

Lisa ,LaJevic (2013). Arts Integration: What Is Really Happening in the Elementary Classroom?. *Journal for Learning through the Arts*, 9(1), n1.

Priolo, J. (2009). *Using art and mathematics together to help improve students' progress*, Doctoral dissertation, Caldwell College.

Listyani, L. (2019). The use of a visual image to promote narrative writing ability and creativity. *Eurasian Journal of Educational Research*. 80 (2019). 193, 201, 215, 216. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1211623.pdf>

Savage, J. (2018). Music Education for All. *FORUM: for Promoting 3-19. Comprehensive Education*, 60(1), 111-122.

Senapaty, hrushikesh. (2019). **Art integrated learning Guidelines**. New Delhi: Published by National Council of Educational Research and Training.

Smite, A. Ralph. (2004). Policy and arts education. included at : **Handbook of research and policy in art education**, Edited by Elliot. w Eisner and Michael , D. Day. pp. (87-92). Lawrence Erlbaum Associated, Inc.

Smite, A. Ralph. (2008). educational aesthetics and Policy. **the Journal of policy arts education review**. Vol:109, No:6, July/Agust 2008.

دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌درسی، شماره ۲۰، سال دهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱